

ANDRZEJ B. KRUPA

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

abkrupa@wp.pl

ORCID: orcid.org/0000-0001-8156-7698

**PRÓBA LIKWIDACJI
SAMODZIELNEJ PLACÓWKI DUSZPASTERSKIEJ
W JANOWIE NA POWIŚLU
PRZEZ ADMINISTRACJĘ PAŃSTWOWĄ
PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2023.010>

Streszczenie

Parafia katolicka w Janowie na Powiślu, w diecezji chełmińskiej, była od końca 1945 roku obsługiwana przez duchowieństwo pracujące w diecezji warmińskiej. Administracja wyznaniowa co najmniej od 1954 roku nie wyrażała zgody na mianowanie stałego duszpasterza, rezydującego przy kościele parafialnym. W czerwcu 1955 roku w plebanii uruchomiono ośrodek zdrowia. Nastąpiło faktyczne obniżenie statusu parafii, czyniąc ją placówką dojazdową. Opór mieszkańców przywiązanych do Kościoła, błędy kwidzyńskich urzędników oraz zdecydowane kroki Kurii Biskupiej Diecezji Chełmińskiej przyczyniły się do fiaska poczynań władz.

Słowa kluczowe: polityka wyznaniowa, Polska Ludowa, Janowo, Powiśle, województwo gdańskie, diecezja chełmińska

*ATTEMPT BY THE STATE ADMINISTRATION AFTER
THE SECOND WORLD WAR TO LIQUIDATE THE INDEPENDENT
PASTORAL CENTRE IN JANOWO IN THE POWISLE REGION*

Abstract

The Catholic parish in Janowo in Powisle region (in the former Diocese of Chelmno/Culm) was served by clergy working in the Diocese of Warmia/Ermland since the final days of 1945. From at least 1954, the state administration did not agree to the appointment of a permanent pastor residing at the parish. In June 1955, a health centre was opened in the parochial house. There was an actual downgrading of the status of the parish, making it a chapel-of-ease. The resistance of the inhabitants attached to the Church, the mistakes of the local Kwidzyn officials and the firm action undertaken by the Curia of the Diocese of Chelmno contributed to the failure of these efforts.

Keywords: confessional policies, Polish People's Republic, Janowo, Powisle, Gdansk Voivodship, Diocese of Chelmno

W powiecie kwidzyńskim sporym zainteresowaniem pasjonatów przeszłości cieszy się Janowo, głównie za sprawą plebiscytu z 1920 roku i przyznania tejże wsi Polsce, wraz z niewielkim skrawkiem terenu po prawej stronie Wisły¹. Miejscowość ta nie doczekała się jednak dotychczas własnej monografii. Jedyne, syntetyczne ujęcie jej dziejów we współczesnej historiografii znalazło swe miejsce w wydanej w 1982 roku monografii Kwidzyna, zajmując nieco ponad dwie strony części poświęconej dziejom podkwidzyńskich wsi². Autorzy publikacji w sposób marginalny potraktowali problematykę opieki duszpasterskiej nad zamieszkującą w Janowie ludnością, całkowicie pomijając zagadnienia związane z powojennymi losami

¹ K. Przyborowski, *Mała Polska*, Maresza 2020; J. Wiśniewski, *Polskość i plebiscyt na Powiślu ze szczególnym uwzględnieniem roli duchowieństwa katolickiego*, „Studia Pelplińskie” 1990–1991, t. 21–22, s. 217–223; Z. Lietz, *Plebiscyt na Powiślu, Warmii i Mazurach w 1920 roku*, Warszawa 1958, s. 50–57, 240–241, 246–247; W. Wrzesiński, *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i na Powiślu w 1920 r.*, Olsztyn 1974, s. 279; B. Koziełło-Poklewski, *Plebiscyt w okręgu kwidzyńskim*, w: *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 2, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 247; A. Barganowski, *Plebiscyt na Powiślu*, Elbląg 1989, s. 114–115. Publikacja Zygryfda Wendta, pomimo swego popularnonaukowego charakteru, zawiera szereg cennych relacji mieszkańców Janowa i okolic; zob. Z. Wendt, *Katrynka, graniczna struga*, Kwidzyn 2006.

² Wliczając w to ilustrację, zajmującą jedną stronę; zob. A. Lemański, W. Odyniec, J. Powierski, *Dzieje wsi*, w: *Kwidzyn. Z dziejów miasta i okolic*, red. A. Wakar, Olsztyn 1982, s. 252–255.

tamtejszej wspólnoty katolickiej. Sformułowanego w temacie artykułu zagadnienie nie wyczerpała także Lidia Potykanowicz-Suda w opracowaniu na temat stosunków państwo-Kościół w województwie gdańskim do 1971 roku³. Żeby tę lukę wypełnić, należy poddać analizie dokumentację zgromadzoną w aktach bieżących (teczce parafii) Kurii Diecezjalnej Elbląskiej, Archiwum Klasztoru oo. Franciszkanów w Kwidzynie oraz archiwalia administracji wyznaniowej województwa gdańskiego i powiatowej instancji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z Kwidzyna, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Gdańsku.

BLOKOWANIE OBSADY PROBOSTWA

Parafię katolicką w Janowie reerygował biskup chełmiński Jan Marwicz w 1867 roku. Nowo zbudowana świątynia parafialna została poświęcona pięć lat później⁴. Proboszczami samodzielnej placówki duszpasterskiej, obejmującej pięć wsi na prawym brzegu Wisły w okresie międzywojennym należących do Polski, był w latach 1894–1931 ks. Ignacy Niklas, a następnie ks. Karol Kośnik⁵. Ks. Kośnik pełnił ten urząd jeszcze 4 września 1945 roku⁶, jednak w tym samym roku objął probostwo w Wielkim Garcu⁷. Parafia w Janowie pozostawała w 1946 roku nieobsadzona. Obsługę parafii zapewniali w tym czasie księża z Gniewa. Utrudnienia w komunikacji, z uwagi na brak mostu przez Wisłę, powodowały, że dojazd z drugiego brzegu rzeki był jednak okresowo, w szczególności zimą, niemożliwy, nabożeństwa więc wówczas nie odbywały się. Janowska rada parafialna zwróciła się więc 11 listopada 1946 roku do biskupa chełmińskiego o przydzielenie stałego duszpasterza⁸. W odpowiedzi z 3 grudnia wikariusz generalny diecezji chełmińskiej ks. Leon Kozłowski informował, że jedyną przyczyną niewyznaczenia dla parafii janowskiej osobnego duszpasterza był brak księży⁹. W trakcie II wojny światowej

³ L. Potykanowicz-Suda, *Państwo a Kościół katolicki w województwie gdańskim w latach 1945–1970*, Warszawa 2011.

⁴ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821 (1992)*, cz. 1–2, Elbląg 1999, s. 167.

⁵ H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 219; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 26.

⁶ Kuria Diecezjalna Elbląska (dalej: KDEg), Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz.1935/45 z 4.09.1945.

⁷ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji chełmińskiej na rok 1969*, Pelplin 1968, s. 79.

⁸ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 11.11.1946. Most na kwidzyńskim odcinku Wisły, rozebrany ze względu na zły stan techniczny w 1947 r., został zbudowany w nowej lokalizacji i otwarty dopiero 26 lipca 2013 r. Do tego czasu komunikację pomiędzy Gniewem a Janowem zapewniał prom, napędzany nurtem rzeki; zob. D. Cybulska, R. Cybulski, *Most wrócił!*, „Dziennik Bałtycki” z 26.07.2013, nr 173, s. 11–12.

⁹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz.7488/46/II z 3.12.1946.

śmierć poniosło bowiem około 50 proc. kapłanów diecezji chełmińskiej, w większości w wyniku planowej niemieckiej eksterminacji duchowieństwa¹⁰.

Rozwiązania problemu obsady parafii zaczęto zatem poszukiwać w co najmniej tymczasowym oparciu jej na księżach z diecezji warmińskiej. Wisła, ze względu na prawobrzeżne położenie Janowa, nie stanowiła wówczas przeszkody koniecznej do pokonania w celu dotarcia do tejże miejscowości. Jeszcze w 1946 roku obsługę parafii janowskiej prowadził, w uzgodnieniu z Kurią Biskupią Diecezji Chełmińskiej, proboszcz z Ryjewa odległego od Janowa o 9 km, ks. Franciszek Pruss¹¹. 27 września 1947 roku proboszcz parafii Świętej Trójcy w Kwidzynie dziekan kwidzyński ks. Szczepan Smarzych poprosił oo. franciszkanów pracujących przy pokatedralnym kościele św. Jana o wzięcie pod czasową opiekę placówki duszpasterskiej w Janowie. Ks. Smarzych powoływał się przy tym na przekazanie dekanatowi kwidzyńskiemu jurysdykcji nad tym terenem¹². Przełożony domu zakonnego o. Izydor Koźbiał zwrócił się jednak bezpośrednio do kurii biskupiej w Pelplinie. W piśmie z 7 października o. Koźbiał informował, że „mając na uwadze konieczność duszpasterską” kwidzyńscy franciszkanie podjęli się dojeżdżania w niedziele i święta do odległego o 14 km Janowa, dopóki parafii nie obejmie stały duszpasterz z diecezji chełmińskiej. Franciszkanin prosił jednak o udzielenie jurysdykcji *ad universitatem causarum*¹³. Cztery dni później wikariusz generalny diecezji chełmińskiej ks. Alojzy Karczyński mianował o. Koźbiała administratorem parafii Janowo¹⁴. Już jednak 1 października 1948 roku ks. Leon Kozłowski poinformował kwidzyńskich franciszkanów, że przekazał tego dnia janowską parafię proboszczowi z Tychnowa ks. Pawłowi Gliszczyńskiemu¹⁵, mającemu do pokonania do Janowa każdorazowo 10 km.

Rada parafialna nie była jednak zadowolona z nowego administratora parafii. W 1952 roku ks. Gliszczyńskiemu zarzucono, że pomimo pobierania składek nie przeznaczał jakichkolwiek środków na remont budynków parafialnych, co spowodowało zmniejszenie się ofiarności wiernych. Poproszono więc biskupa chełmińskiego „o zamianowanie osobnego duszpasterza dla Janowa”¹⁶. Jeszcze 22 sierpnia 1954 roku, w trakcie wizytacji kanonicznej parafii w Janowie, przeprowadzonej

¹⁰ A. Liedtke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. 34, s. 114–115. Na temat eksterminacji duchowieństwa chełmińskiego zob. J. Walkusz, *Z zagadnień martyrologii duchowieństwa diecezji chełmińskiej*, w: *Z przeszłości diecezji chełmińskiej 1243–1992*, red. M. Biskup, Toruń 1994, s. 103–118.

¹¹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 11.11.1946.

¹² Zob. Archiwum Klasztoru oo. Franciszkanów w Kwidzynie (dalej: AKF), Zarządzenia duszpasterskie kurii biskupiej 1945–1990, Pismo z 27.09.1947.

¹³ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 7.10.1947.

¹⁴ AKF, Zarządzenia duszpasterskie kurii biskupiej 1945–1990, Pismo L.dz.6191/47/Ord. z 11.10.1947.

¹⁵ AKF, Zarządzenia duszpasterskie kurii biskupiej 1945–1990, Pismo L.dz. 5623/48/II z 1.10.1948.

¹⁶ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 1952.

przez sufragana chełmińskiego bp. Bernarda Czaplńskiego, ks. Gliszczyński był jej administratorem¹⁷. Wskazania powizytacyjne miał jednak już wypełnić ks. Józef Bogalecki. Kapłan ten, formalnie pozostając prefektem - wikariuszem parafii w Gniewie i w tymże mieście rezydując¹⁸, w dniu 15 września 1954 roku objął janowskie beneficjum¹⁹. Duchowny, nie posiadając mianowania i państwowego zatwierdzenia, na urządzie proboszcza nie mógł, zgodnie z obowiązującym prawem dopełnić obowiązku meldunkowego i zamieszkać w Janowie²⁰.

Kandydatura ks. Józefa Bogaleckiego na urząd proboszcza parafii w Janowie nie zyskała przychylności gdańskiej administracji wyznaniowej. Spowodowało to wystosowanie przez wiernych wniosku do Rady Państwa. W piśmie z 24 marca 1955 roku domagano się „przydzielenia” im tegoż duchownego. Argumentowano, że ks. Bogalecki był synem chłopca, znającym wieś i jej potrzeby. Zmianę nastawienia władz do kapłana miał zapewne przynieść także argument o wyrażeniu przez niego chęci wzięcia udziału w rozwoju rolniczej spółdzielni produkcyjnej: „w szczególności w trakcie żniw chce pomóc bądź jako robotnik lub jako traktorzysta względnie jako mechanik, gdyż ma w tym kierunku kwalifikacje”. Petycję parafowaną przez 208 mieszkańców parafii podpisało także, co skrętnie odnotowano w Wydziale do Spraw Wyznań w Gdańsku, trzech członków partii²¹. Na posiedzeniu plenarnym Komitetu Powiatowego PZPR w Kwidzynie w maju 1956 roku kierownik Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kwidzynie Aleksander Nagórski wskazał, że na niektórych działaczach partyjnych z Janowa „cięża ideologia obca”. Nagórski zalecił więc, aby powiatowa instancja partyjna zwróciła „większą uwagę na wychowanie członków partii w duchu marksistowskim”²².

Pismo skierowane do Rady Państwa nie przyniosło spodziewanego skutku, gdyż 2 czerwca 1955 roku wierni parafii Janowo wystąpili do kurii biskupiej w Pelplinie o „przysłanie (...) nareszcie stałego duszpasterza”²³. W kurii biskupiej w Pelplinie trwały już jednak zapewne poszukiwania kandydata na janowskiego duszpasterza, akceptowalnego przez władze. 7 października tegoż roku bp Czaplński zwrócił się do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku o wyrażenie zgody na zatwierdzenie jako administratora tejże parafii ks. Jerzego Gogolińskiego, w latach 1950-1955 proboszcza w Ogorzelinach w powiecie

¹⁷ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Protokół z 22.08.1952.

¹⁸ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz.1427/55/F z 4.04.1955.

¹⁹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 24.09.1956.

²⁰ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin 1996, s. 304–305.

²¹ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Urząd Wojewódzki w Gdańsku (dalej: UW Gd), 1773, k. 2–4a. Parafia w Janowie liczyła wówczas 496 wiernych; zob. KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Kwestionariusz wizytacji z 22.08.1954.

²² APG, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kwidzynie (dalej: KP PZPR Kw), 2650, k. 42–43.

²³ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 2.06.1955.

Chojnickim²⁴. Negatywną decyzję w tejże sprawie, bez jej umotywowania, parafował w dniu 4 listopada przewodniczący PWRN w Gdańsku Walenty Szeliga²⁵. 27 stycznia 1956 roku diecezja chełmińska zawnioskowała natomiast o pozwolenie na zwolnienie ks. Tadeusza Nowakowskiego ze stanowiska wikariusza parafii w Warlubiu i mianowanie go administratorem parafii w Janowie, na co przewodniczący PWRN w Bydgoszczy Jerzy Domański 28 lutego nie wyraził zgody. Ta decyzja także nie zawierała uzasadnienia²⁶.

Ks. Józef Bogalecki opiekował się parafią w Janowie do 1 września 1956 r. Obowiązki duszpasterskie objął po nim ks. Ignacy Chmurzyński, aktywnie uczestniczący w działalności Okręgowej Komisji Księży ZBoWiD w Bydgoszczy²⁷. W chełmińskiej kurii biskupiej uznano zapewne, że przełamanie trwającego już od wielu lat pata wymaga zgłoszenia władzom do pracy w Janowie „księdza patrioty”. Kandydatura ks. Chmurzyńskiego na administratora janowskiej parafii rzeczywiście została zaakceptowana przez gdańską administrację wyznaniową²⁸.

PRÓBA ZABORU PLEBANII

Plebania, zlokalizowana w centrum Janowa, niezamieszkała przez duchownych, przyciągała instytucje niezwiązane z Kościołem. Przed 1 października 1948 roku za zgodą rady parafialnej i na podstawie umowy z franciszkaninem z Kwidzyna o. Ksawerym Dągielewskim w budynku ulokowano przedszkole²⁹. Na początku 1949 roku znajdowały się tam także biblioteka wiejska i mieszkania dwóch nauczycieli miejscowej szkoły. Wójt gminy Janowo podjął w tym czasie starania o zlokalizowanie w plebanii również agencji pocztowo-telekomunikacyjnej. Administrator parafii ks. Paweł Gliszczyński, informując o tym 15 stycznia tegoż roku dziekana gniewskiego ks. Karola Kośnika, wskazywał na potencjalne konsekwencje, które mogą z tego wynikać: od problemów z opuszczeniem budynku przez najemców, gdy zostanie mianowany stały proboszcz, aż do utraty przez Kościół prawa własności do nieruchomości³⁰. Cztery dni później ks. Kośnik przekazał pismo ks. Gliszczyńskiego chełmińskiej kurii biskupiej³¹.

²⁴ APG, UW Gd, 1773, k. 13.

²⁵ APG, UW Gd, 1773, k. 14.

²⁶ APG, UW Gd, 1773, k. 22.

²⁷ A. Stpiczyńska, „Pokojowa” działalność „księży patriotów” na Pomorzu Nadwiślańskim, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 4, s. 29.

²⁸ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji chełmińskiej na rok 1958*, Pelplin 1958, s. 72.

²⁹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo nr 283/49 z 3.03.1949.

³⁰ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 15.01.1949.

³¹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 19.01.1949.

30 stycznia 1949 roku kierownik agencji pocztowo-telekomunikacyjnej w Janowie wystąpił do kurii biskupiej w Pelplinie o wyrażenie zgody na wprowadzenie tejże instytucji do domu parafialnego. Przygotował przy tym szkic z propozycją zagospodarowania pomieszczeń, w którym zabrakło miejsca na potrzeby duszpa-sterstwa³². W odpowiedzi z 11 lutego wikariusz generalny diecezji chełmińskiej ks. Franciszek Kurland poinformował, że budynek nie może być wynajęty, gdyż stanowi „mieszkanie służbowe rządcy kościoła parafii w Janowie, który może być każdego czasu zamianowany”³³. Tego samego dnia ks. Kurland poprosił inspek-torat szkolny w Tczewie o określenie terminu, w jakim przedszkole opuści pleba-nię. Zapowiedział równocześnie, że diecezja chełmińska jest gotowa do wyegze-kwowania swoich praw przed sądem³⁴. Tczewski inspektor szkolny Edward Jagusiak zadeklarował 3 marca, że przeprowadzka z budynku kościelnego nastąpi prawdopodobnie jeszcze w 1949 roku, po wyremontowaniu własnego lokalu³⁵. Ostatecznie przedszkole wyprowadziło się do nowych pomieszczeń w 1950 roku³⁶.

Już jednak w 1951 r. administrator janowskiej parafii ks. Paweł Gliszczyński, bez wiedzy chełmińskiej kurii diecezjalnej, wyraził zgodę na wprowadzenie się do plebanii dwóch osób, ustalając czynsz w wysokości pięciu zł miesięcznie³⁷. Rok później jeden z lokatorów, roszcący sobie prawa do zabudowań gospodar-czych, zażądał ich remontu na koszt parafii. Bp Bernard Czapliński pytając ks. Gliszczyńskiego o powody złamania partykularnego prawa kościelnego, zwrócił uwagę na skutki, jakie w przyszłości może przynieść brak zgody lokatorów na ich wyprowadzkę³⁸. Interwencja sufragana chełmińskiego odniosła skutek, gdyż 17 sierpnia 1952 roku na zebraniu rady parafialnej, w obecności dziekana dekanatu gniewskiego i administratora parafii w Janowie, obydwaj wynajmujący zadekla-rowali opuszczenie plebanii w ciągu miesiąca³⁹. Jeden z najemców mieszkał jednak w domu parafialnym jeszcze w 1954 roku. Kuria biskupia, przygotowując mieszkanie dla nowego proboszcza, zagroziła w związku z tym 3 listopada tegoż roku wystąpieniem na drogę sądowną⁴⁰.

W maju 1955 roku lokator wciąż zamieszkiwał w plebanii. Uniemożliwiło to ks. Józefowi Bogaleckiemu przeprowadzenie niezbędnego remontu dachu budynku⁴¹. Na domiar złego domem parafialnym zainteresowały się lokalne

³² KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz. 7–III/49 z 30.01.1949.

³³ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz. 583/49/IV z 11.02.1949.

³⁴ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz. 583/49/IV z 11.02.1949. Pisma skierowane do inspektoratu szkolnego i agencji pocztowo-telekomunikacyjnej miały tę samą sygnaturę.

³⁵ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo nr 283/49 z 3.03.1949.

³⁶ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 1952.

³⁷ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 1952.

³⁸ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz. 3799/52/IV z 19.07.1952.

³⁹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Protokół z 17.07.1952.

⁴⁰ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo L.dz. 4862/54/IV z 3.11.1952.

⁴¹ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 5.05.1955.

władze powiatowe. Na spotkaniu w Janowie z mieszkańcami w dniu 26 maja przedstawiciele kwidzyńskiego PPRN oświadczyli, że na mocy porozumienia pomiędzy rządem Polski Ludowej i episkopatem plebania przeszła na własność Skarbu Państwa. Janowska świątynia stała się natomiast kościołem filialnym, tracąc parafialny status. Za taki stan rzeczy obwiniono chełmińską kurię biskupią, która miała „nie dopilnować sprawy”. Wystąpienie urzędników wywołało oburzenie wiernych, którzy pamiętali o intencjach swych przodków, przeznaczających wzniesioną przez siebie plebanię wyłącznie na potrzeby Kościoła⁴². Na sali powstała wrzawa i tumult, domagano się przywrócenia parafii. Zbito żarówkę oświetlającą pomieszczenie, a wystraszeni prelegenci z Kwidzyna rozbiegli się po całej wsi⁴³. Wśród sprzeciwiających się zaborowi przez państwo plebanii byli również członkowie partii, nad czym w maju 1956 roku ubolewał kierownik kwidzyńskiego referatu wyznaniowego Aleksander Nagórski⁴⁴.

16 czerwca 1955 roku wicedyrektor Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie Roman Darczewski wyraził zgodę gdańskiej administracji wyznaniowej na „przekazanie poewangelickiej plebanii w Janowie Pomorskim na potrzeby ośrodka zdrowia”⁴⁵. W zajęтым przez państwo budynku parafialnym uruchomiono osiem dni później punkt felczerski, obsługujący swym działaniem Gniewskie Pole, Gurcz, Janowo i Pastwę. Na plebanii mieszkał wówczas także ojciec ks. Bogaleckiego, co niewątpliwie pozwalało diecezji chełmińskiej na utrzymanie choćby śladowej kontroli nad tym obiektem⁴⁶.

Miejscowa ludność początkowo bojkotowała działalność janowskiego ośrodka zdrowia, pomimo, że najbliższy punkt opieki medycznej znajdował się dopiero w Kwidzynie. Brak zaufania do inicjatywy władz wynikał, według kierownika RdSW w Kwidzynie Aleksandra Nagórskiego, z braku wstępnego przygotowania polityczno-wychowawczego w znacznym stopniu „sklerykalizowanej” gromady Janowo. Poprzez objęcie opieką zdrowotną dzieci pobliskiej szkoły stopniowo przełamywano jednak niechęć okolicznych mieszkańców. Nagórski, wskazując kierunek dalszych działań zalecał, by w możliwie krótkim czasie doprowadzić punkt felczerski do estetycznego wyglądu, zaopatrując go równocześnie w niezbędne wyposażenie medyczne. Poczekalnia powinna być zaopatrywana w prasę lokalną i co najmniej jedno czasopismo ilustrowane. Zwiększeniu korzystania z oferowanej opieki zdrowotnej miały także służyć odczyty na temat „zdobyczy władzy ludowej na odcinku lecznictwa”, zorganizowane przez Wydział Kultury PPRN w Kwidzynie. Wśród pilnych zadań, związanych z funkcjonowaniem punktu

⁴² KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 2.06.1955.

⁴³ Tak spotkanie to wspominała Marianna Lubowska, babka Zygryda Wendta; zob. Z. Wendt, *Katrynka, graniczna struga*, dz. cyt., s. 192.

⁴⁴ APG, KP PZPR Kw, 2650, k. 42–43.

⁴⁵ APG, UW Gd, 1773, k. 8.

⁴⁶ APG, UW Gd, 1773, k. 6.

felczerskiego w Janowie, było także, według kierownika kwidzyńskiego referatu wyznaniowego, „odizolowanie młodzieży od wpływów kleru”. Osiągnąć to miano poprzez wsparcie lokalnej organizacji harcerskiej i koła ZMP przez zarząd powiatowy tejsze organizacji oraz utworzenie świetlicy, w której młodych ludzi można by objąć „pracą na odcinku kulturalnym”⁴⁷.

Przeciwko zaborowi janowskiej plebanii zaprotestowała kuria biskupia w Pelplinie. W piśmie z 6 czerwca 1955 roku wikariusz generalny diecezji chełmińskiej bp Bernard Czaplinski informował Wydział Zdrowia PPRN w Kwidzynie, że obiekt jest przeznaczony na biuro parafialne i mieszkanie dla administratora parafii. Nie może być więc wykorzystywany przez służby medyczne⁴⁸. Wobec faktów dokonanych 24 sierpnia diecezja chełmińska zawiadomiła Prokuraturę Wojewódzką w Gdańsku o włamaniu do domu parafialnego⁴⁹. W prokuraturze sprawę zakwalifikowano jako skargę i 7 września zażądano wyjaśnień od przewodniczącego PPRN w Kwidzynie⁵⁰. Dopiero wówczas kwidzyńska administracja powiatowa podjęła uchwałę o zorganizowaniu w Janowie ośrodka zdrowia⁵¹. 16 lutego 1956 roku natomiast Powiatowa Komisja Lokalowa w Kwidzynie przydzieliła Wydziałowi Zdrowia PPRN w Kwidzynie „dwóch wolnych pokoi wraz z poczekalnią w budynku (...) należącym do byłej parafii katolickiej”⁵².

Prokuratura, badając sprawę, potwierdziła na podstawie art. 18 dekretu z 21 grudnia 1945 roku o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu⁵³ prawo komisji lokalowej do przydziału wolnego lokalu na rzecz Wydziału Zdrowia. Formalności te powinny być dokonane, zdaniem prokuratora wojewódzkiego, przed zajęciem plebanii, nie zaś prawie osiem miesięcy później. W związku z tym gdańska Prokuratura Wojewódzka wystąpiła 8 marca 1956 roku o pociągnięcie do odpowiedzialności służbowej winnych zaniedbań. Odstąpiono jednocześnie od pociągnięcia tych osób do odpowiedzialności karnej, gdyż stwierdzono, że kierowały się wyłącznie dobrem społecznym⁵⁴.

Interwencja chełmińskiej kurii biskupiej przyniosła pożądaną skutek. Obrońcono własność kościelną domu parafialnego, którego remontem zajął się w 1957 roku administrator parafii ks. Ignacy Chmurzyński⁵⁵. Winnym nieformalnego przydziału plebanii urzędnikom w „celu zapobieżenia w przyszłości podobnym wypadkom” udzielono natomiast upomnienia⁵⁶.

⁴⁷ APG, UW Gd, 1773, k. 6–7.

⁴⁸ APG, UW Gd, 1773, k. 5.

⁴⁹ APG, UW Gd, 1773, k. 15, 20.

⁵⁰ APG, UW Gd, 1773, k. 9.

⁵¹ Uchwałę PPRN w Kwidzynie podjęło 20 września 1955 r.; zob. APG, UW Gd, 1773, k. 11.

⁵² APG, UW Gd, 1773, k. 17.

⁵³ Zob. Dziennik Ustaw z 1950, nr 36, poz. 343.

⁵⁴ APG, UW Gd, 1773, k. 20–21a.

⁵⁵ KDEg, Teczka: [Janowo] P82, Pismo z 26.07.1957.

⁵⁶ APG, UW Gd, 1773, k. 23.

PODSUMOWANIE

Podejmowane przez administrację wyznaniową działania wskazują, że władzom partyjno-państwowym co najmniej od 1954 roku zależało na niedopuszczeniu do rezydowania przy kościele w Janowie duchownego. Skutkowało to faktycznym obniżeniem statusu parafii, czyniąc ją placówką dojazdową. Zabór plebanii i umieszczenie w niej w czerwcu 1955 roku ośrodka zdrowia miał niewątpliwie za zadanie stan ten utrwalić. Laicyzację lokalnej społeczności, pozbawionej stale przebywającego wśród niej duszpasterza miały wesprzeć, zgodnie z postulatami kwidzyńskiego Referatu do Spraw Wyznań, administracja powiatowa oraz organizacje społeczno-polityczne. Do fiaska poczynań władz, obok ewidentnych błędów kwidzyńskich urzędników, przyczynił się opór wiernych i współgrające z nim zdecydowane kroki chełmińskiej kurii biskupiej.

Bibliografia

Archiwalia:

Archiwum Klasztoru oo. Franciszkanów w Kwidzynie

Zarządzenia duszpasterskie kurii biskupiej 1945-1990.

Archiwum Państwowe w Gdańsku

Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kwidzynie, 2650.

Urząd Wojewódzki w Gdańsku, 1773.

Kuria Diecezjalna Elbląska

Teczka: [Janowo] P82.

Źródła drukowane:

Dziennik Ustaw z 1950, nr 36, poz. 343.

Mross H., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995.

Spis kościołów i duchowieństwa diecezji chełmińskiej na rok 1958, Pelplin 1958.

Spis kościołów i duchowieństwa diecezji chełmińskiej na rok 1969, Pelplin 1968.

Zawadzki W., *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000.

Opracowania

- Barganowski A., *Plebiscyt na Powiślu*, Elbląg 1989.
- Cybulska D., Cybulski R., *Most wrócił!*, „Dziennik Bałtycki” z 26.07.2013, nr 173, s. 11–12.
- Koziełło-Poklewski B., *Plebiscyt w okręgu kwidzyńskim*, w: *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 2, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 239–248.
- Lemański A., Odyniec W., Powierski J., *Dzieje wsi*, w: *Kwidzyn. Z dziejów miasta i okolic*, red. A. Wakar, Olsztyn 1982, s. 235–299.
- Liedtke A., *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. 34, s. 59–116.
- Lietz Z., *Plebiscyt na Powiślu, Warmii i Mazurach w 1920 roku*, Warszawa 1958.
- Miształ H., *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin 1996.
- Potykanowicz-Suda L., *Państwo a Kościół katolicki w województwie gdańskim w latach 1945–1970*, Warszawa 2011.
- Przyborowski K., *Mała Polska*, Mareza 2020.
- Stpiczyńska A., „*Pokojowa*” działalność „księży patriotów” na Pomorzu Nadwiślańskim, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 4, s. 17–30.
- Walkusz J., *Z zagadnień martyrologii duchowieństwa diecezji chełmińskiej*, w: *Z przeszłości diecezji chełmińskiej 1243–1992*, red. M. Biskup, Toruń 1994, s. 103–118.
- Wendt Z., *Katrynka, graniczna struga*, Kwidzyn 2006.
- Wiśniewski J., *Kościoty i kaplice na terenie byłej diecezji pomezjańskiej 1243–1821 (1992)*, cz. 1–2, Elbląg 1999.
- Wiśniewski J., *Polskość i plebiscyt na Powiślu ze szczególnym uwzględnieniem roli duchowieństwa katolickiego*, „Studia Pelplińskie” 1990–1991, t. 21–22, s. 217–223.
- Wrześniński W., *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i na Powiślu w 1920 r.*, Olsztyn 1974.